

Ўрта Осиё балки Европадаги кенг аудиторияга этказа олган илм фидойисидир.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Gorbunova N.G. The Culture of Ancient Ferghana. BAR International Series 281.1986
2. Анарбаев А. Ахсикент – столица древний Фергана. – Т.,Tafakkur, 2013.- 535 с.
3. Квинт Курций Руф. История Александра Македонского. Сохранившиеся книги. Под ред. В.С.Соколова. М.: Наука.,1963.-477 с.
4. Горбунова Н.Г. Фергана по сведениям античных авторов. В кн. «История и культура народов Средней Азии». М., 1976.-С. 27-28.
5. Горбунова Н.Г. Фергана по сведениям античных авторов. В кн. “История и культура народов Средней Азии”. М.,1976.-С. 28-48.
6. Горбунова Н.Г. Кўхна Фарғонада. «Ўзбекистон» нашриёти, Тошкент.,1972.-Б.20.
7. Pozilova X.O. THE ROLE OF WOMEN IN FERGANA VALLEY POTTERY <https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1213>
8. Kuchkarova Z.R.Classification of ancient monuments of ancient Khorezm. IEJRD ICIPPS-20 International E-Conference June2020.298-301p. E-ISSN:2349-0721 imp.factor: SJIF:6.549 www.iejrd.com
9. Kuchkarova Z.R. Southeastern Farghana Valley Nomadic Pastoral Culture.
Index Copernicus internation. aotumber 2022 4377-4328.
<https://www.provinciajournal.com/index.php/telematique/article/view/618>
10. Ҳошимов Фарғонашунос археологлар Ф.2020 Б.158

**FARG‘ONA VODIYSIDA SHAHARLAR PAYDO BO‘LISHI VA
RIVOJLANISHINING AYRIM MASALALARIGA DOIR**

Aloxunov A.
FDU, Jahon tarixi kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD

Yoqubjonov S.
FDU Tarix mutaxassisligi II bosqich magistranti

Annotatsiya: Farg‘ona vodiysida olib borilgan tadqiqotlar natijasida qadimdan to o‘rta asrlargacha bo‘lgan davrlarga oid bir necha yuzlab arxeologik yodgorliklar topib o‘rganilgan. Mazkur maqolada Farg‘ona vodiysida urbanizatsion jarayonlar natijasida eng qadimgi, qadimgi va o‘rta asrlar shaharlarining vujudga kelishi, paydo bo‘lish shart-sharoitlari, rivojlanishining qonuniyatlari va bosqichlari to‘g‘risida ayrim mulohazalar yozma manbalar va arxeologik qazishmalarda qo‘lga kiritilgan ma’lumotlar asosida bayon qilingan.

Kalit so‘z va iboralar: Farg‘ona vodiysi, urbanizatsiya jarayonlari, bronza va ilk temir asri yodgorliklari, ilk shaharlar, o‘rta asr shaharlari, yozma manbalar va arxeologik, qazishmalarshaharsozlik madaniyati, shahar me’moriy-rejaviy tuzilishi.

Аннотация: В результате проведенных исследований в Ферганской долине обнаружено и изучено несколько сотен археологических памятников с древнейших времен до средневековья. В данной статье на основе данных письменных источников и археологических раскопок даны некоторые рассуждения о возникновении древнейших, античных и средневековых городов, закономерностях и этапах возникновения и развития городов в результате процессов урбанизации в Ферганской долине.

Ключевые слова и фразы: Ферганская долина, процессы урбанизации, памятники эпохи бронзы и раннего железа, ранние города, средневековые города, письменные источники и археологические раскопки, градостроительная культура, архитектурно-планировочная структура города.

Annotation: As a result of the research carried out in the Fergana Valley, hundreds of archaeological sites from ancient times to the Middle Ages were discovered and studied. In this article, based on data from written sources and archaeological excavations, some considerations are given about the emergence of ancient, ancient and medieval cities, the patterns and stages of the emergence and development of cities as a result of urbanization processes in the Ferghana Valley.

Key words and phrases: Ferghana Valley, urbanization processes, Bronze and Early Iron Age monuments, early cities, medieval cities, written sources and archaeological excavations, urban planning culture, architectural and planning structure of the city.

Vatanimiz o‘z taraqqiyotining yangi bosqichiga qadam qo‘yayotgan bugungi kunda biz uchun qadimiy tariximiz va madaniyatimizga oid yangi ilmiy tadqiqotlar har qachongidan ham muhim ahamiyatga ega [1: 37]. Tarixiy jarayonlardagi asosiy bosqichlardan hisoblangan urbanizatsiya masalalarini tadqiq etish hozirgi tarix fanining muhim muammolaridan biridir. Zero, qadimgi shahar madaniyati zaminida o‘zbek davlatchiligining asosiy omillari yotadi.

Urbanizatsiya (lotincha urbanus – shaharga mansub, shaharlashish) – jamiyat hayotida shaharlar rolining ortib borishi; ishlab chiqaruvchi kuchlarning joylashuvi, aholining ijtimoiy, demografik tarkibi, turmush tarzi va madaniyatidagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq. Urbanizatsiya – tarixiy rivojlanish asosida shakllangan

jamiyat bosqichlari va hududiy mehnat taqsimoti natijasida sodir bo‘lgan ko‘p qirrali geografik, ijtimoiy-iqtisodiy va demografik jarayondir [20].

Urbanizatsiya jamiyat tariqqiyotining eng murakkab jarayonlaridan biri hisoblanadi. Ibtidoiy jamoa tuzumidan nisbatan yuqori rivojlangan ijtimoiy tuzumga o‘tish davrida paydo bo‘lgan urbanizatsiya – jadal o‘sib borayotgan taraqqiyotni o‘zida aks ettirish bilan birga iqtisodiy rivojlanishni taminlovchi ishlab chiqarish tarmoqlari – qishloq xo‘jaligidan hunarmandchilikning ajralib chiqishi, mahsulot almashinuvi, ixtisoslashgan savdo-sotiqning o‘sib borishi, ijtimoiy tuzilmalar va boshqaruv organlarining shakllanishi, ishlab chiqarishni nazorat qilish va qo‘riqlash, jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishni ifodalaydi.

Urbanizatsiya – jamiyatdagi madaniy va ijtimoiy vazifalarning rivojlanish jarayoni hamdir. Ushbu global masalalar bilan uzoq yillar shug‘ullangan taniqli sharqshunos olim B.A.Litvinskiyning ta’kidlashicha, O‘rta Osiyo urbanistik sivilizatsiya tartibiga kirgan bo‘lib, bu tartib Yevrosiyoning janubiy va g‘arbiy qismlarini qamrab olgan edi[14:13].

XX asrning 20–30-yillariga kelib, O‘rta Osiyo urbanizatsiyasi tarixi arxeologiyaning muhim masalalaridan biriga aylandi va ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar mintaqaning turli hududlarida yangicha metodikalarga asoslangan holda amalga oshirildi. Xusan, V.L.Vyatkin, M.YE.Masson, A.Y.Yakubovskiy, S.P.Tolstov, V.A.Shishkin kabi olimlarning izlanishlari natijasida o‘rganilayotgan muammoning ko‘pgina jihatlariga aniqliklar kiritildi.

1945–1960-yillarda B.A.Kuftin, B.A.Litvinskiy, A.F.Ganyalin, D.D.Durdiyev, V.M.Masson singari olimlar tomonidan olib borilgan keng qamrovli tadqiqotlar natijasida bronza va ilk temir asri yodgorliklari tizimli ravishda o‘rganila boshlandi. O‘zbekiston hududidagi qadimgi shaharlarda qator mualliflar qazishma ishlarini olib bordilar. Jumladan, A.I.Terenojkin, M.YE.Masson va V.A.Shishkin Afrosiyobda, S.P.Tolstov Ko‘zaliqirda o‘z tadqiqotlarini amalga oshirdilar.

1970–1980-yillarda arxeologlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O‘rta Osiyodagi ilk shaharlar shakllanishi o‘choqlari aniqlandi. Jumladan, bu davrda V.M.Masson, Y.A.Zadneprovskiy, A.A.Asqarov, A.S.Sagdullayev, V.I.Sarianidi, L.B.Kircho, T.Sh.Shirinov, R.H.Sulaymonov, M.H.Isomiddinov, A.Anorboyev, B.X.Matboboyev kabi olimlar ilmiy tadqiqotlar olib bordilar. Izlanishlar natijasida mintaqa janubida mil. avv. II ming yillikning boshlariga kelib ishlab chiqaruvchi xo‘jaliklar, hunarmandchilik va qadimgi Sharqning qo‘shti viloyatlari bilan iqtisodiy-madaniy aloqalar asosida shaharlar vujudga kelganligi aniqlandi.

Mustaqillik yillariga kelib, ilk shaharlar tarixi va qadimiy shaharsozlik madaniyatini chuqur o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlar olib borildi. A.A.Asqarov, A.S.Sagdullayev, V.I.Sarianidi, T.Sh.Shirinov, R.H.Sulaymonov, M.H.Isomiddinov, Sh.B.Shaydullayev, B.X.Matboboyev, A.Anorboyev, M.M.Membetullayev, B.J.Eshov, I.Yuldashevlar tadqiqotlarida sovet davridagi ilmiy qarashlarning mazmun-mohiyatiga tanqidiy baho berish bilan birga, mavjud nazariyalar va yondashuvlardagi ijobjiy jihatlarni ajratib ko‘rsatish zarurati ta’kidlandi [13: 24-25].

O‘rta Osiyoda yuz bergen tarixiy jarayonlar tahlili istehkomli manzilgohlari, shahar markazlari va qal’alari bo‘lgan alohida tarixiy-madaniy mintaqalar bo‘yicha o‘xhash jarayonlarning tahlilidan tarkib topadi. Butun O‘rta Osiyoda va uning atrofidagi hududlardagi tarixiy hamda madaniy hodisalarda muhim o‘rin tutgan qadimgi Farg‘ona shunday mintaqalardan biri bo‘lgandi.

Farg‘ona vodiysida olib borilgan tadqiqotlar natijasida ilk paleolit davridan tortib to o‘rta asrlargacha bo‘lgan davrlarga oid bir necha yuzlab arxeologik yodgorliklar topib o‘rganilgan.

Bronza davri va uning so‘nggi bosqichlariga kelib, Farg‘ona vodiysi qadimgi aholisi o‘ziga xos madaniyatlar yaratib, tarixiy-madaniy jarayonlarni yanada faollashtiradi.

Ma’lumki, dehqonchilik jamoalari guruhlari vujudga kelganidan so‘ng dehqonchilik iqtisodi uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga harakat qilganlar.

Dastlabki dehqonchilik jamoalariga yirik daryolar va ularning irmoqlari vohalari, tog‘ oldi hududlaridagi shart-sharoitlar ma’qul kelgan. Bunday shart-sharoitlarda kuchli demografik o’sish mavjud iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotni sifat jihatidan yangi pog‘onaga ko‘taradi. Ijtimoiy madaniyat boshlang‘ich ijtimoiy organizmlarga – katta oilali va jamoaviy guruhlarga mos etnik madaniyatdan murakkabroq ijtimoiy tizim rivojlanishi imkoniyatiga ega bo‘ldi. Ya’ni hozirgi zamон fanida ilk shaharlar va dastlabki davlatlar, deb e’tirof etiluvchi murakkab ijtimoiy tuzilmalar vujuga keldi [14: 15].

Farg‘ona vodiysida sug‘orma dehqonchilikning jadallik bilan rivojlanishi urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuviga olib kelgan. Arxeologik tadqiqotlar natijasida vodiyning qadimgi davri inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarga ko‘pgina aniqliklar kiritildi. Farg‘onalik qadimgi bobodehqonlar sug‘oriladigan yyerlarni o‘zlashtira borib qator sifatlari bilan, avvalo, tuproq ekologik sharoitlari bilan farqlanib turadigan sun’iy antropogen-landshaftlar barpo etadilar. Ular tabiiy landshaftlardan to‘g‘ri va oqilona foydalanishlari natijasida o‘zlariga zarur bo‘lgan qishloq xo‘jalik mahsulotlari yetishtirganlar [2].

Farg‘ona zaminida bir tomondan dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilikning rivojlangani, ikkinchi tomondan foydali qazilmalarga boyligi miloddan avvalgi II–I ming yillik boshlarida vodiya shaharsozlik madaniyatini paydo bo‘lishiga olib keldi.

Shaharlar paydo bo‘lishi va rivojlanishining o‘z qonuniyatlari va bosqichlari mavjud. Shahar maqomini olish uchun ma’lum shart-sharoitlar, ya’ni siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillar bilan birga fizik-jug‘rofiy omillar: foydali qazilma boyliklar, shaharning joylashgan o‘rni, suv bilan ta’minlanganligi, tashqi dunyo bilan bog‘langanligi (savdo yo‘llari bilan aloqasi) ham katta ahamiyatga ega [6: 77].

Tarix fanida urbanizatsiya jarayoni turli davrlardagi xususiyatlari hisobga olinib: eng qadimgi, qadimgi va o‘rta asrlar shaharlariga bo‘linadi [9: 15]. Chunonchi, Farg‘ona vodiysidagi shaharsozlik madaniyati qadimgi shaharlar

sirasiga kiritilib, shaharlarning arxeologik jihatdan qayd etilgani (katta maydon, mukammal mudofaa tizimi, ark, ibodatxona v.h.), ilk irrigatsiya inshootlarining mavjudligi va hunarmandchilikning rivoj topgani qadimgi jamiyatdagi o‘zgarishlardan darak beruvchi belgilardir. Bu jarayonlar ilk davlatchilik shakllarining (belgilarining) paydo bo‘la boshlanganidan dalolat beradi [5; 16; 17; 18; 19].

Farg‘onada ilk ziroatchi aholi maskanlari qishloq ko‘rinishda vujudga kelib, dastlab mudofaa devorlari bilan o‘ralmagan. O‘zlashtirilgan hududlarning kengayib borishi va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning o‘zgarishi natijasida yirik aholi maskanlari hunarmandchilik va mahsulot ayrboshlash markazlariga aylangan. Ularda aholi uchun zarur mehnat qurollari, yarog‘-aslahalar, uy-ro‘zg‘or buyumlari va kulolchilik mahsulotlari ishlab chiqarilgan.

Farg‘onada qadimgi shaharlar me’moriy-rejaviy tuzilishining asosiy mohiyati qal’a-qarorgoh, ishlab chiqarish hamda turli turar joylar mavjudligida o‘z aksini topgan. Shaharning katta maydonni egallashi, mukammal mudofaa tizimining mavjudligi, mahsulot ayrboshlash va hunarmandchilik markazi ekanligi, hunarmandchilikning turli sohalari mavjud bo‘lib, ular alohida-alohida joylashganligi, aholining turli qatlamlari istiqomat qilganligi uning muhim belgilaridan hisoblanadi.

Vodiya me’morchilikning shakllanishi jarayoni uch bosqichni o‘z ichiga olgan, jumladan, dastlab qishloq ko‘rinishidagi aholi maskani – shaharmonand yirik aholi punkti – mudofaa inshootlari va arkiga ega ilk shahar.

Demak, Farg‘ona vodiyida urbanizatsiya jarayonlari o‘ziga xos taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgan. Urbanistik jarayonlar rivojlanishining asosiy subyekti maxsus makonga oid tuzilish – shahar va uning atrofidagi u bilan bog‘liq bo‘lgan hamda shaharlarga aylanib boruvchi manzilgohlar hisobalanadi [14: 13].

Farg‘onadagi qadimgi dehqonchilik va shaharsozlik madaniyati tarixini uch davriy bosqichga ajratib ko‘rsatish mumkin:

1. Dehqonchilik madaniyatning vujudga kelishi va o‘troq aholi maskanlarining paydo bo‘lishi (mil. avv. II ming yillikning ikkinchi yarmi). Ya’ni, shaharmonand aholi maskanlari va ilk shaharlarning shakllanishi (mil. avv. VIII–VII asrlar). Ushbu davrda Chust madaniyati sohiblari ishlab chiqarish kuchlari rivojlanishida yangi sifat ko‘rsatkichlariga erishadilar. Bu o‘zgarish, birinchi navbatda, farg‘onaliklar hayotida temirning kashf etilishi yoki uni shu hududga kirib kelishi bilan bog‘liq edi [10: 9]. Arxeologlar tomonidan maydoni 25 hektar bo‘lgan Dalvarzin yodgorligidan temir pichoq va temir rudasining topilishi buning isbotidir [4: 199-200].

Hozirda ma’lum arxeologik komplekslarga asoslanib va ularni Xorazm, Baqtriya va So‘g‘dga solishtirib, vodiyya ilk davlatchilik bo‘lgani haqida dadil fikrlar ayttilmoqda. Aynan miloddan avvalgi VIII–VII–VI asrlarda O‘rta Osiyoda mayda voha davlatchalari asosida ularga nisbatan yirikroq davlat birlashmalari paydo bo‘la boshlagan edi. Bu tarixiy jarayonni Farg‘ona vodiysida ham kuzatish mumkin. Shuning uchun professor B.Matboboyev miloddan avvalgi VIII–VI asrlarda Farg‘onada voha davlatchiligi bo‘lgan, degan fikrni 2002-yili olg‘a surgan edi va bu arxeologik tadqiqotlar natijasida o‘z isbotini topmoqda [7: 9-10].

2. Ilk shaharsozlik an‘analarining yangi asoslarda rivojlanishi (mil. avv. VI–IV–III asrlar). Ushbu davrda G‘ovasoyning irmog‘i Olmossoyning delta qismida Qirqxujra (qadimgi Pop), Maylisuvning delta qismida Eylaton, Kosonsoy havzasining quyi qismida Axsikent (Eski Aksi), Marg‘ilonsoyning adir orti qismida Simtepa, Isfayramsov havzasida Quva va Sufon [3: 27], O‘zgan atrofidagi Sho‘rabashot, Andijon viloyati Marhamat tumanidagi Mingtepa, Andijonning Eski shahar qismidagi Sarvontepa, Nurtepa, O‘grayor, Chordona, Yakkatepa, Kultepa [10: 39] kabi yodgorliklar o‘rnida shahar va shahar tipidagi qarorgohlar paydo bo‘lgan. Xitoy yozma manbalarida keltirilgan: “Day-yuan [Buyuk Farg‘ona] hududida 70 dan ortiq katta-kichik shahar va qishloqlar joylashgan” [12: 34], degan ma’lumotlari buning yorqin misolidir.

3. Ilk o‘rta asr shaharlari. Milodiy bir mingyillikning ilk yarmida ham Farg‘ona o‘nlab shaharlar va ularning boshini biriktirgan bir qator siyosiy-muriy markazlardan iborat edi.

Ilk o‘rta asrlarda Farg‘ona vodiysining muhim strategik o‘rni Buyuk Ipak yo‘lidagi faoliyat tufayli yanada oshdi. Qolaversa, ayni shu davrda vujudga kelgan Turk xoqonligi (552-603) va uning vorislari Sharqiy (603-744) va G‘arbiy Turk xoqonliklari (603-742) hamda Turkash xoqonligi (710-742) bilan Sug‘d, Farg‘ona, Choch, Xorazm, Toxariston kabi davlat uyushmalari o‘rtasida siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va etnomadaniy munosabatlar yangi bosqichga ko‘tarildi [15].

Xitoy, arab-fors tilidagi yozma manbalar va arxeologik qazishmalarda qo‘lga kiritilgan ma’lumotlardan ayon bo‘lishicha, ilk o‘rta asrlarda Farg‘ona vodiysida Axsikent, Koson, Quva, Uzgand kabi shaharlar mavjud bo‘lib, ular vodiydagi bir qator shahar va yirik aholi maskanlarini o‘z ichiga oluvchi alohida-alohida siyosiy-ma’muriy markaz, ya’ni boshqaruv vazifasini bajarishgan [11].

Xitoy manbalari VII asrda vodiyyda «6 ta katta va 100 ga yaqin shaharlar bo‘lgan» deb xabar beradi. Istaxriy va al-Muqaddasiy vodiyyda 40ta shahar (ba’zida jome’ masjidi mavjud yirik qishloqlar) bo‘lganini qayd etadilar. Bu qiyosiy solishtirmalardan professor B.Matboboyev shunday xulosaga keladiki, Farg‘onada shaharlar soni ilk o‘rta asrlarda nisbatan kam bo‘lsa-da, ammo Istaxriylar zamonasiga (IX–X asrlar) kelib ko‘paygan. Yirik shaharlarni ilk o‘rta asrlar davrida kamayib, mayda shaharlarni ko‘payishi kuzatiladi [8: 46].

Xulosa qilib aytganda, Farg‘ona vodiysi urbanizatsiya jarayonlarining tarixiy tahlili, bu yyerda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar o‘ziga xos yo‘l bilan rivojlanganligini ko‘rsatadi. Farg‘onaning bronza va ilk temir davri tarixiga tegishli yozma manbalar mavjud emasligi, uning arxeologik yodgorliklarini o‘rganishning ahamiyatini yanada oshiradi. Tarixiy yodgorliklarning shakllanishi va rivojlanishi masalasi arxeologik ma’lumotlarga asoslanib o‘rganiladi. Bundan, o‘z navbatida, o‘sha davr siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari yuzasidan aniq va ma’lum holatlarda tarixiy-madaniy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.

Qadimgi Farg‘onaning shaharsozligi O‘rta Osiyodagi urbanizatsiya jarayoni rivojlanishining so‘nggi nuqtasi bo‘lgan emas. Keyinchalik ilk o‘rta asrlar va o‘rta asrlar feodal shaharlari yuzaga keldi. Shu bilan birga, ilk o‘rta asrlar hamda o‘rta asrlar shaharlari yanada qadimgiroq davrlarning ko‘p elementlarini o‘zida saqlab kelmoqda.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – 464 b.
2. Анарбаев А.А., Исманов А.Дж., Максудов Ф.А. Древнеземледельческая культура Южной Ферганы и образование антропогенного ландшафта //Ўзбекистон тарихи моддий маданият ва ёзма манбаларда. – Т., 2005. – С. 98-113.
3. Anorboyev A. Farg‘onaning qadimgi shaharlari va ularning Markaziy Osiyo tarixida tutgan o‘rni. – Т.: Fan, 2022. – 140 b.
4. Заднепровский Ю.А. Чустская культура в Ферганской долине // Средняя Азия в эпоху камня и бронзы. Москва-Ленинград, 1966. – С. 199-200. – 290 с.
5. Isomiddinov M., Aloxunov A. Farg‘ona vodiysi bronza va temir davrida. Farg‘ona: Classic, 2021. – Б. 184 b.
6. Matboboyev B.X. Qadimgi Farg‘ona qadimiy shaharlarini joylashgan o‘rnini muammolari// O‘zbekistonda ijtimoiy fanlar. – Т.: “Fan”, 1996. – №9. – Б. 77-82 b.
7. Matboboyev B.X. Qadimgi Farg‘onada ilk davlatchilik ildizlari. O‘zbekiston tarixi №1. – Toshkent, 2002a. – С. 9-10.
8. Matboboyev B.X. Qadimgi Farg‘onaning ilk o‘rta asrlar davri madaniyati (V-VIII asrlar arxeologik manbalarining tarixiy tahlili asosida). Tarix fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Samarqand, 2009. – 407 b. + ill.

9. Matboboyev B.X., Shamsutdinov R.T., Mamajonov M. Buyuk Ipak yo‘lidagi Farg‘ona shaharlari. Andijon: “Meros”, 1994. – B. 15.
10. Mashrabov Z., Matboboyev B. Farg‘ona vodiysi tarixiga chizgilar. “Andijon nashriyot-matbaa” MCHJ, 2022. – 224 b. + ill.)
11. Xalmuminov U. VI-VIII asrlarda Farg‘ona vodiysidagi yetakchi shahar markazlari. “Science and Education” Scientific Journal September 2021 / Volume 2 Issue 9. – B. 79-92.
12. Xo‘jayev A. Farg‘ona tarixiga oid ma’lumotlar (Qadimiy va ilk o‘rta asr xitoy manbalaridan tarjimalar va ularga sharhlar). “Farg‘ona” nashriyoti, 2013. – 288 b.
13. Hakimov A.A. O‘rta Osiyoda bronza – ilk temir davri urbanizatsiya jarayonlari tarixshunosligi (XIX asr oxiri – XXI asr boshlari). Falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2020. –59 b.
14. Eshov B. O‘rta Osiyoning qadimgi shaharlari tarixi. – T.: Fan va texnologiya, 2008. – 236 b.
15. Yuldashe S. V–X asrlarda Farg‘ona vodiysidagi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jarayonlar. Farg‘ona: Classic, 2021. – 224 b.
16. Alokhunov A. From the History of studying the archeological ruins of the city of Kuva (Qubo). Central Asian journal of social sciences and history. Vol.: 03 ISSUE: 08 | AUG 2022. – P. 63-67. Journal homepage: <https://cajssh.centralasianstudies.org>
17. Aloxunov A. Urban monuments of fergana valleyand the early government process characteristics. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECS). Vol.: 14, Issue 07 2022. – P. 1373-1378.
18. Aloxunov A. Fergana valley population of ancient faith and private religious considerations. Journal of Pharmaceutical Negative Results. Vol.:13. Special Issue 9. 2022. – P. 5085-5091.

19. Yuldashev S., Alokhunov A. Studying the history of the Fergana valley in foreign historiography. International Journal of Economy and Innovation. Vol. 27. Gospodarka i Innowacje. <https://gospodarkainnowacje.pl>. – P. 21-27.
20. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Урбанизация>

ТАДҚИҚОТЧИЛАРНИНГ СИМОБ КЎЗАЧАЛАР ТҮҒРИСИДА МУЛОҲАЗАЛАРИ

Артиков У.Л.

ЎзР ФА Миллий археология маркази таянч докторанти
mirimonartikov@gmail.com

Аннотация: Уибу мақолада муаллиф мусулмон ўлкаларда оммавий тарқалган сфероконусларнинг географик ҳусусиятлари, безаклари, шаклига алоҳида тӯҳталади. Унинг функцияси тӯғрисида тадқиқотчиларнинг кескин ажralиб турувчи илмий мулоҳазаларини ёритаркан идишиларни аниқ вазифаси нимадан иборат бўлганлигини мутахассисларнинг аниқ далиллари асосида келтиришига уриниб кўради.

Калим сўз ва иборалар: сфероконус, бумиллер корпус, томчи безак, ноксимон, оҳак лой, каринат, эолипил, шоқул, аламбик, киновар, Р.М.Джанполадян, Ж.Мончамп.

Annotation: In this article, the author focuses on the geographical features, decoration and shape of spherocoines, which are widespread in Muslim countries. Explaining the widely divergent scientific opinions of researchers about its function, he tries to present the exact function of the vessels on the basis of clear expert data.

Key words and phrases: spherocoine, bumiller corpus, teardrop decor, pear-shaped, calcareous clay, carinated shape, aeolipil, plumb bob, alambic, cinnabar, R. M. Dzhanpoladyan, J. Montchamp.

Аннотация: В данной статье автор акцентирует внимание на географических особенностях, украшении и форме сфероконусов, широко распространенных в мусульманских странах. Объясняя резко расходящиеся научные мнения исследователей о его функции, он пытается представить точную функцию сосудов на основе четких экспериментальных данных.

Ключевые слова и фразы: сфероконус, корпус бумиллера, каплевидный декор, грушевидная, известковая глина, окаймленная форма, эолипил, отвес, аламбик, киноварь, Р. М. Джанполадян, Ж. Мончамп.

Сфероконуслар – қалта бўйин ва тор оғизли кичик кўзачалардир. Улар инсонларнинг қайси эҳтиёжи туфайли пайдо бўлганлиги масаласи узок муддат очиқ турди. Тадқиқотчилар бу номни идишнинг ўзларига маълум бўлган биринчи намуналари шаклидан олганлар, яъни шарсимон танани конуснинг пастки қисми билан бирлаштириб шундай атаб бошлидилар. Бироқ бу ном уларнинг барча турига ҳам тўғри келавермайди. Шундай экан, Замаҳшарда топилган 22 та сфероконусдан фақат тўрттасида шунака шакл мавжуд. Буларни ичидаги кенг тарқалгани тухумсимон ва шарсимон